

SUMMARY

A REPORT ABOUT EXPERIENCE OF PRIMARY SCHOOLS IN CROATIA
DURING THE SEVENTIES OF OUR CENTURY

Valentin Puževski

This short essay is about the endeavours how to overcome difficulties in introducing a uniform primary schools into life of Croatia of the sixties of our century. The author himself was a participant and a witness of those events. He led the operation in the experimental Primary School at Jordanovac, Zagreb. The task was to find solutions to carry out the predetermined ideas. He also managed the Union of Primary Schools as Teachers' Association and took part in the work of groups concerned with the efficiency of the uniform conception of primary schools. The author disagrees with the traditional curriculum division into: class teaching and subject teaching. He also explains chronologically the development of primary school system in Croatia and at the same time he is explaining attempts to overcome difficulties of passing from the system of work with class teachers to the system of work with subject teachers. Using his own experience, the expert opinion of ten participants in education of the time, the available documents and sources, the author puts forward experience which is interesting just now when making our primary school a modern one is the task of the moment.

Pregledni članak

UDK 371.3:93/99(497.13-3 Dalmacija)(091)

Primljeno 16. 7. 1992.

POČECI ZAVIČAJNE POVIJESTI U DALMACIJI

Šime Peričić

Zavod za povijesne znanost HAZU, Zadar

SAŽETAK *Temeljem nastavnog programa za pučke škole u Dalmaciji iz 1870. godine djeca su, uz ostalo, trebala nešto više saznati o povijesti uže domovine, svog zavičaja. Kako za to nije bilo prikladnog pomagala, autor u ovom prilogu želi utvrditi nastojanja da se prirede tekstovi za tu nastavu. Učitelji su u tu svrhu pabirčili podatke po dostupnim im publikacijama, ali je bilo i pokušaja pisanja povijesti pojedinih mjesta (D. Sirovica, Lj. Jurić i dr.), pojedinih regija (K. Marković, K. Stošić) i čitave pokrajine (J. Marinković). Svi ti napori do 1941. zapravo predstavljaju začetak zavičajne povijesti u Dalmaciji, nastojanje da se pučkoškolci upoznaju s prošlošću rodnog mjesta i zavičaja.*

Donedavno je većina naših povjesnika pozornost poklanjala »velikim« događajima i ljudima, te izučavanju povijesnog slijeda i promjena unutar naroda, država i gradova. Tek u posljednje doba neki od njih svoje znanstveno zanimanje posvećuju manjim prostorima, pa i takvim nukleusima kao što su uži zavičaj ili pak pojedina sela. Na tako što ih navodi potreba za spoznajama o življenju seoskih naselja i htijenje da pučkoškolcima pruže saznanja o njihovu rodnom kraju kako to nalažu zahtjevi moderne povijesne znanosti.

Prevarili bismo se, međutim, kad bismo pomislili da je to novina današnjice. Naime, još u prošlom stoljeću došlo se do uvjerenja da u obrazovanju djece značajno mjesto treba pokloniti zavičajnoj povijesti; takvih je pokušaja bilo i u Dalmaciji. Ovdje ćemo iznijeti poznate nam slučajeve do II. svjetskog rata.

Nenarodni školski sustav i slabo obrazovanje učiteljskog kadra nisu bili u stanju odgovoriti zahtjevu poznavanja vlastite povijesti kod pučkoškolske djece tijekom 19. stoljeća. To je išlo na korist odnarođivanja odnosno zatumljivanja svijesti većine stanovnika Dalmacije o njegovoj narodnosnoj pripadnosti - hrvatskom narodu.

Tek je provizorni školski nastavni red za opće pučke učionice iz 1870. nalagao upoznavanje pučkoškolaca Dalmacije s poviješću vlastite države odnosno naroda (»povijest s obzirom na domovinsku«). Dakako, nije bilo glednih udžbenika koji bi u tome bili od pomoći učiteljstvu. Stoga su učitelji

bili prisiljeni tragati za podacima koji bi im mogli poslužiti pri obradi povijesti zavičaja. Pri tome su se najviše mogli okoristiti podacima koje je u svojim priručnicima (*Manuale del Regno di Dalmazia*) podastirao Luigi Maschek, viši službenik dalmatinske vlade u Zadru. Naime, u njima postoji bezbroj pojedinačnih, sporadičnih podataka iz prošlosti Dalmacije, ali i bilježaka o povijesti Rogoznice, Bola na Braču, Krtolama u Boki Kotorskoj i drugom. Isto tako Vjekoslav Klaić u svom djelu *Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati*, sv. I., Zagreb, 1880., donosi stanovit broj podataka o nekim većim seoskim naseljima Dalmacije. Premda to nisu bili tekstovi namijenjeni toj svrsi, ipak su joj mogli dobro poslužiti. Naspram tome mladi učitelj Bartul Matijaca upravo tada, 1881. godine, objavljuje u Splitu svoju knjižicu pod naslovom *Nekoliko crtica iz kaštelanske povijesti*, koja je, uvjereni smo, namijenjena izravno toj svrsi. Ako je tome doista tako, onda ga s razlogom možemo svrstati u istinske začetnike zavičajne povijesti u Dalmaciji. Jer, zasigurno je pokušao time najprije sebi, a potom i drugim učiteljima kaštelâ olakšati nastavu povijesti.

U zadnjem je desetljeću prošlog stoljeća Dujam Srećko Karaman u splitskom *Bulletino di archeologia e storia dalmata* objavio čitav niz priloga o naseljima i lokalitetima između Splita i Trogira; premda su to bili u prvom redu zapisci znanstvenika, koji nisu bili namijenjeni školskoj uporabi, svedjedno su oni mogli učiteljima itekako dobro i korisno poslužiti. Tullio Erber, pak, tada piše o Arbanasima kod Zadra (*La colonia albanese di Borgo Erizzo presso Zara*, Dubrovnik, 1883.), također bez ikakve pretenzije da njegov prilog posluži nastavi u pučkoj školi. Prema tome nedostatak je odgovarajućih podataka onemogućavao onodobnim učiteljima djelotvornije upoznavanje dalmatinske mladeži s prošlošću njihova užeg zavičaja.

Takvo stanje uoči isteka 19. stoljeća zahtijevalo je što skoriju sanaciju tog problema. To je bio razlog da mu počinju pristupati entuzijazmom opojeni pojedinci, vođeni isključivo osjećajem svrhovitosti, bez neophodne organiziranosti. Spomena vrijedan je takav prilog Dinka Sirovice, tada pučkog učitelja u Rogoznici. Naime, on je u nekoliko brojeva zadarskog lista *Seljak*, početkom godine 1894., objavio prilično opširnu »povijest« Rogoznice i njene okolice. Po vlastitoj izjavi, tom je poslu pristupio iz jednog jedinog razloga »da na to potaknem ostale moje sudrugove u pokrajini«, budući da bi, drži on, svako mjesto u Dalmaciji trebalo biti »barem u krupnijim potezima opisano« to bi uvjetovalo sastavak jedne »zamašne i točne« knjige o povijesti Dalmacije. Kako je to bio prvi pokušaj takve vrste, navest ćemo još neke pojedinosti. Pisac najprije podastire položaj, pučanstvo, gospodarstvo i prirodne ljepote Rogoznice, a potom, doista ukratko, prošlost susjednog Primoštena, Marine, Blizne i Bristivice. Kao revan prosvjetar bilježi osnutak pučke škole u Rogoznici, etimologiju nazivlja mjesta, društveni život, luku i ribolov njenih stanovnika. Naposljetku donosi njemu dostupne i poznate podatke o povijesti Rogoznice, njenim znamenitostima, bilju, životinjama i rudnom blagu. Unatoč metodološkim nedostacima ovaj je rad mogao poslužiti kao ogledni primjer kako, za potrebe pučke škole, treba obraditi povijest nekog sela Dalmacije. Mjesto tiskanja rada (novine *Seljak*) još više pokazuju primjerenost ovog rada Dinka Sirovice.

Međutim, unatoč njegovu usrdnom pozivu, drugi učitelji nisu slijedili njegov primjer. Valjda je tomu razlog ležao u slabom, nepoticačnom materijalnom položaju pokrajinskog učiteljstva, koje uslijed toga nije bilo u stanju izlagati se nikakvim troškovima. Istinabog, slijedećih godina je nešto pisano o Primoštenu (*Katolička Dalmacija*, 1896., br. 45-46), Podgori (*Hrvatska*, 1901., br. 44-45), Ugljanu (*II Dalmata*, 1903., br. 92-93), Rijeci i Župi Dubrovačkoj (Kalendar *Dubrovnik* za 1902., Dubrovnik, 1905., br. 15), ali, i pored stručnosti nekih pisaca (V. Adamović), ti tekstovi nisu bili primjereni potrebama nastave zavičajne povijesti u odnosnim pučkim školama, izuzev nekih pojedinosti. U međuvremenu je bilo javne riječi o tom problemu. Naime, na skupštini učitelja kotara Dubrovnik u ljeto 1897. održane u kotarskom središtu, nadučitelj Vuk Vuletić-Vukasović raspravljao je o metodičkom postupku pri poučavanju povijesti u obliku slika, kada je najveću pozornost poklonio građi za domaću povijest. Da bi učenik mogao sam suditi o značajnim činjenicama, naglasio je on, »valja da najprije spozna svoju kuću, svoje susjedstvo, svoje selo (potcrtao Š.P.), svoju općinu itd«. Njegovo iskustvo, veli, pokazuje da učenike uvelike veseli kad ih učitelj izvede u obilazak »kakva spomenika, gradine ili natpisne ploče« (*Smotra dalmatinska*, 1897., br. 85).

Premda se osjećala nasušna potreba prikladnog pomagala u svrhu nastave zavičajne povijesti, učitelji su bili prisiljeni rabiti isključivo postojeće dvije čitanke koje su nudile doista škrte podatke. Stoga su bili okrenuti stanovitj improvizaciji. Tako je ostalo do početka novog, 20. stoljeća, kada je dozrijevala misao o neophodnosti organizirane akcije u svrhu stjecanja istinskog didaktičkog pomagala u nastavi zavičajne povijesti pučkih škola Dalmacije. Ako se to ne uradi, govorilo se, učitelji će i dalje tapkati u mjestu, izuzev spretnih pojedinaca, ne znajući kako djeci približiti uvid u prošlost njihova najužeg zavičaja. Neki su pojedinci bili itekako svjesni tog nedostatka. Među njima je bio učitelj Jakov Marinković, rođen u Komiži, a najviše je učiteljevao u rodnom mjestu i Metkoviću. Radeći tridesetak godina kao učitelj, borio se i sam s ovim problemom, te je došao do temeljnih spoznaja o potrebi i načinu pružanja znanja pučkoškolskoj djeci o njihovu užem zavičaju.

Shvatio je prijeku potrebu da se na tome poradi što prije i što stručnije. Potaknut valjda pisanjem Dinka Sirovice i nekih drugih manje uspješnih pisaca, dugo je u sebi nosio želju da za učitelje priredi priručnu knjigu koja »odnosi se na povijest pojedinih mjesta, gdje postoji pučka škola u Dalmaciji« (*Narodni list*, 1908., br. 25). A prema još valjanjoj naukovnoj osnovi u svakoj se pučkoj školi trebala obraditi mjesna povijest. Kako učiteljstvo još uvijek nije raspolagalo s »povijesnim crtama« za manja naselja, on je namislio sastaviti i tiskati *Mjestnu povijest za pučke škole u Dalmaciji*. Ta bi služila »kao priručnik za sve pokrajinske škole, koje bi u toj knjizi našle odnosnu građu uvijek gotovu, a učiteljima bi trud bio znatno olakšan«. Dakako, sam je osjećao da nije dorastao tako zamašnom zadatku. Stoga se javno obratio za pomoć svim učiteljima, župnicima i drugim ljubiteljima domaće povijesti kako bi zajedničkom akcijom i silama dogotovili posao koji od njih domovina očekuje. Marinković nije žalio truda, ali mu je tuđa pomoć svedjedno bila neophodna. Da bi eventualnim suradnicima što više olakšao rad, načinio je skicu kako bi priloge trebalo napraviti. Njegov prijedlog obradbe pojedinog mjesta ili loka-

liteta tvorio je šest točaka:

1. postanak mjesta i njegova imena;
2. stara, srednja i nova povijest;
3. glasoviti ljudi;
4. mjesni spomenici (crkve, kule, starine) i prirodne ljepote (špilje, slapovi i dr.);
5. otkad postoji župna matica;
6. otkad postoji škola.

Takav sadržaj priloga, ako je bilo odgovarajućih podataka, bio bi stvarno dobrodošao seoskim i drugim učiteljima pokrajine. Sakupljene priloge on je prvotno zamislio objaviti u *Učiteljskom kalendaru za Dalmaciju već narednih godina*, ali je ubrzo odustao od te zamisli i kanio sav materijal objaviti kao cjelovitu povijest Dalmacije, dakako pod imenima odnosnih autora. Njegovu zamisao podržali su i drugi, to prije što se držalo da bi ta edicija, budući da je bilo prijedloga da se opremi i ilustracijama, predstavljala pored stručne vrijednosti i lijep album o Dalmaciji u turističke svrhe (*Sloboda*, Split, 1908., br. 15).

Kako rekosmo, Marinković je na tome zdušno radio, ali nije naišao na željeni odziv suradnika. Da je obavio stanovit dio posla svjedoči sačuvan njegov rukopis *Povijesne crtice o dalm. škol. mjestima*, koji je trebao poslužiti kao prilog udovoljavanju naukovnoj osnovi *Mjesna povijest*; rukopis se čuva u ostavštini Petra Kuničića u Historijskom arhivu u Splitu. Zacijelo ga je nagla smrt spriječila u ostvarivanju te zamašne zamisli, budući da nismo prošli ni traga tiskanja tog materijala.

Čini se pak da taj pothvat nije sasvim propao, nego da je ipak bio poticaj nekima da pišu pojedinačne priloge u tom smislu. Tako se zna da je nadučitelj Ljubomir Jurić u dva navrata pisao o Silbi (*Smotra dalmatinska*, 1909., br. 71; *Silba*, Zadar, 1910.), a potom i o Turnju, selu biogradskog primorja (*Hrvatska kruna*, 1911., br. 27); potonji prilog napisan je približno prema uputama Jakova Marinkovića, e da bi doista poslužio potrebama tamošnjih učitelja, upoznavanju djece s vlastitim zavičajem. Isto je tako biskup Josip Marčelić dvaput objavio bilješke o rodnom mu Preku (*Hrvatska kruna*, 1913., br. 85 - 88; 1914., br. 82 - 90, Preko, Dubrovnik 1914.). Neki A. R. je 1911. zapisao povijest pelješkog sela Janjina (*Prava Crvena Hrvatska*, 1911., br. 311), dočim je don Frane Bulić donio pregršt vijesti iz prošlosti rodnog mu Vranjica nadomak Splita (*Bullettino di archeologia e storia dalmata*, Split, 1913.). Najveći doprinos tom poslu priložio je svakako Krsto Marković. Naime, on je pregledno i sustavno obradio povijest Boke Kotorske pod naslovom *Grada povijesti Boke za pučke učitelje* (*Narodni učitelj*, Zadar, 1914., br. 3 i 4). Svrha tog rada bila je jasno određena: da posluži tamošnjim učiteljima u obradi zavičajne povijesti. Taj posao obavljen je tako stručno i valjano da rad može i danas poslužiti istoj svrsi.

U međuraću na tome nije ništa učinjeno organizirano, nego se sve svodilo na djelovanje pojedinaca. Nikola Zvonimir Bjelovučić je godine 1922. u Splitu objavio svoje *Povijesne crtice o Janjini*, čime je upotpunio spoznaje o tom mjestu. U to doba počinje se više poklanjati pozornost povijesti manjih naselja pokrajine, na poticaj Srpske kraljevske akademije. Tako nastaju radovi

Ilije Sindika *Dubrovnik i okolina* (*Naselja i poreklo stanovništva*, knj. 23, Beograd, 1926.) i Lucijana Marčića *Zadarska i šibenska ostrva* (*Naselja i poreklo stanovništva*, knj. 26, Beograd, 1930.), u kojima ima mnoštvo podataka koji su mogli poslužiti učiteljima. Stanovitim prilogom tom problemu možemo smatrati knjižice koje su nekako u to doba ugledale svijet nastojanjem »Jadranske straže«. Naime, godine 1930. Ivo je Rubić objavio knjižicu *Split i okolica*, a tri godine potom Jadranski (L. Marčić) *Zadar i okolica*: njihovo tiskanje su priželjkivali upravitelji srednjih škola u Dalmaciji, što je očit pokazatelj činjenice da su bile korištene u školskoj nastavi zavičajne povijesti, u svrhu širenja spoznaja učenika o prošlosti njihova kraja.

Pred sam II. svjetski rat F. Ivasović objavljuje svoje *Crtice o povijesti i životu Kaštel-Starog* (Split, 1940.), koje su učiteljima pružale pregršt podataka o tom naselju. Malo zatim don Krsto Stošić javnosti podastire svoju vrijednu knjigu *Sela šibanskog kraja* (Šibenik, 1941.), uvjeren da će ona »dobro doći seljanima, župnicima, učiteljima (potcrtao Š. P.) i svim prijateljima hrvatske seljačke kulture« (str. 4). Dakako, bio je sasvim u pravu jer je ona bila istinski rudnik podataka o sveukupnoj prošlosti pojedinog seoskog naselja šibanskog kraja: podaci su izloženi stručno i sustavno, blisko zamisli J. Marinkovića. A to je onda bila garancija njene svrhovitosti u nastavi zavičajne povijesti u pučkim i drugim školama toga područja. Moglo bi se reći da ova knjiga zapravo predstavlja krunu početnih nastojanja na ustoličavanju zavičajne povijesti u Dalmaciji, kojoj do danas vrijednost nitko nije pomračio.

Dakle, temeljem propisa nastavnog programa pučkih škola u Dalmaciji (1870.) djeca su trebala doznati nešto više o povijesti Carevine i uže domovine, zapravo svog zavičaja. Budući da dotle nije bilo nikakvih, odgovarajućih tekstova za obavljanje takve nastave, pojedinci su nastojali (D. Sirovica, J. Marinković, Lj. Jurić, K. Marković i dr.) sebi i drugima barem olakšati taj posao pisanjem primjerenih članaka o prošlosti pojedinih manjih naselja pokrajine. To su začeci zavičajne povijesti u Dalmaciji, skromni ali prisutni. Nova nastojanja u tom pravcu mogu se osloniti na već urađeno.

Literatura

- Maštrović, Vjekoslav: Jadertina croatica, II. - Zagreb, 1954.
 Maštrović, Vjekoslav: Zadarska oznanjenja. - Zagreb, 1979.
 Ströll, Antun: Pučko školstvo u Dalmaciji. - Zadar, 1900.
 Učiteljska škola Zadar 1866.-1956. - Zadar, 1956.
 Zaninović, Mate: O školstvu u Zadru i njegovu kraju. - Zadar, 1979.

SUMMARY

THE BEGINNINGS OF THE NATIVE HISTORY IN DALMATIA

Šime Peričić

On the basis of the curriculum for the primary schools in Dalmatia in 1870., children had to be taught more of the history of their immediate mother country, their homeland. As there was not a convenient teaching aid, the author is trying to find about the endeavours made to prepare texts for the subject.

Teachers started collecting gleanings from publications which were at their disposal and there were some endeavours made to write the history of some places (D. Sirovica, Lj. Jurić and others) or some regions (K. Marković, K. Stošić) or even the whole provinces (J. Marković). All these efforts, in fact, represent the beginnings of the native history in Dalmatia, an attempt to let the primary school pupils learn about the history of their native place or homeland.

Izlaganje sa znanstvenog skupa*

UDK 371.4 Komensky, J. A.:371.67(497.13)"18"

Primljeno: 11. 6. 1992.

JAN AMOS KOMENSKY I HRVATSKI
PEDAGOGIJSKI UDŽBENICI I METODIČKI
PRIRUČNICI 19. STOLJEĆA

Ivan Vavra

Hrvatski školski muzej, Zagreb

SAŽETAK *S namjerom da utvrdi kada se u Hrvatskoj javlja osnova i kako se u širi obzor za recepciju (razumijevanje i usvajanje) pedagoških pogleda i didaktičko-metodičkih postupaka iz opusa J. A. Komenskoga, autor analizira dio sadržaja hrvatskih pedagoških udžbenika i metodičkih priručnika druge polovice 19. stoljeća. Analiza toga udžbeničkog korpusa osporava neke teze hrvatske pedagoške historiografije te identificira djela koja su Hrvatima dala obavijesti o životu i pedagoškim pogledima J. A. Komenskoga. Autor naznačuje prinose I. Filipovića, F. Klaića, S. Novotnyja, V. Z. Mařika, M. Kobalija, Lj. Modeca, S. Basarićeka i A. Cvijić afirmiranju ideja Komenskoga (osobito zorne obuke) te ističe potrebu temeljitog, komparativnoga istraživanja njihovih djela kao i njihovih ocjena Comeniusova pedagoškog sustava.*

1. Uvod

1.1. Povod, namjera i svrha. Poticaj za nastanak ovoga rada dao nam je poziv Hrvatskoga pedagoško-književnoga zbora za sudjelovanje na znanstvenome skupu »Jan Amos Komensky u ozračju suvremene znanosti i kulture«. Prihvatili smo taj poziv kako zbog želje da osobno pridonesemo hrvatskome obilježavanju 400. obljetnice rođenja genijalnoga češkog pedagoga, tako - još i više - zbog važnosti utjecaja Comeniusova djela na razvitak hrvatske pedagoške misli u prošlom stoljeću te potrebe da se taj utjecaj sagleda i vrednuje iz današnjice.

Budući da čak i površan uvid u novije radove hrvatske pedagoške historiografije svjedoči o oskudnosti istraživanja i objavljenih radova o tome kako smo nekoć upoznavali i prihvaćali Comeniusove vizionarske odgojne ideje, namjera nam je bila istražiti hrvatske pedagoške udžbenike i metodičke priručnike radi odgovora na pitanja u kojim su djelima i što su hrvatski

* Znanstveni skup Jan Amos Komensky u ozračju suvremene znanosti i kulture, Zagreb, 11. lipnja 1992.